

УДК 657.6:004

С.В. Власюк, здобувач

Луцький національного технічного університету

Нормативне забезпечення автоматизації внутрішнього фінансового контролю: світовий досвід

Розглянуто нормативні акти в галузі фінансового контролю. Проаналізовано світовий досвід регулювання процесів внутрішнього фінансового контролю на підприємствах, в тому числі в умовах застосування інформаційних технологій. Запропоновано шляхи нормативного регулювання й адаптації нормативних актів в Україні.

система внутрішнього контролю, міжнародні стандарти аудиту, комітет COSO, Закон Сарбейнса-Окслі

Необхідність посилення на підприємствах України контрольної функції зі сторони управлінського персоналу є вимогою часу. Відсутність належного контролю зі сторони менеджерів унеможливує досягнення відповідних цілей щодо отримання певних фінансових результатів. Інвентаризація сьогодні уже нікого не влаштовує, оскільки вона досить часто носить не реальний, а формальний характер, не відображаючи реального стану активів підприємства, що призводить до плутанини та протиріч, а також унеможливує отримання єдиної, цілісної характеристики об'єкта.

Підприємства, які впроваджують систему внутрішнього контролю, мають знайти оптимальне поєднання контрольних процедур та ефективності ведення бізнесу, адже надмірний акцент на контрольних процедурах не дає можливості підприємству займатися власне бізнесом. Разом із тим контрольні процедури повинні постійно тестуватися і вдосконалюватися.

Законодавством багатьох зарубіжних країн організація внутрішнього фінансового контролю суб'єктів господарювання віднесена до основних об'єктів зовнішнього державного фінансового контролю.

Початок нового тисячоліття відзначився низкою корпоративних скандалів у США та Європі, найгучнішим із яких було банкрутство американської компанії "Енрон". Наслідком цього стало підписання 30 липня 2002 року Президентом США Дж. Бушем Закону Сарбейнса-Окслі (Sarbanes-Oxley Act of 2002), який установив низку вимог щодо внутрішніх контрольних процедур, що передують складанню фінансової звітності для всіх публічних компаній. Це справило значний вплив не лише на американські компанії, а й на всі компанії, які розміщують свої акції на американських фондових біржах - дотримання вимог, Закону Сарбейнса-Окслі стало обов'язковою умовою для лістингу на біржі.

На сьогоднішній день в Україні немає законодавчого регулювання системи внутрішнього контролю підприємств на зразок згаданого закону.

Метою статті є аналіз існуючих у світовій практиці нормативних актів у сфері внутрішнього фінансового контролю та вироблення оптимальної схеми нормативного регулювання питань фінансового контролю в Україні.

Питання організації системи внутрішнього контролю сьогодні висвітлено достатньо широко у фаховій літературі. Більшість авторів зупиняється на дослідженні питань контрольних дій та процедур контролю щодо оцінки роботи внутрішнього

контролю, яка проводиться зовнішніми аудиторями (Бутинець Ф.Ф., Давидов Г.М., Дорош Н.І., Завгородній А.Г., Корягін М.В., Рудницький В.С., Петрик О.А., Савченко В.Я. та інші.). Традиційно такі дії виконуються за допомогою тестів системи контролю на попередній та підготовчій стадії. У роботах вітчизняних вчених приведені практичні варіанти таких тестувань, які охоплюють всі складові середовища контролю. Однак проблема сучасного контрольного середовища не лише в питаннях його оцінки. Важливим питанням є нормативне регулювання питань фінансового контролю.

Російський вчений В.В.Бурцев небезпідставно стверджує, що ефективна система внутрішнього контролю передбачає досягнення відповідних цілей. Такими цілями системи внутрішнього контролю він бачить:

- а) зниження фінансових втрат;
- б) своєчасна адаптація організації до змін у внутрішньому і зовнішньому середовищі;
- в) збереження і ефективне використання різноманітних ресурсів і потенціалів організації.

Досягнення цілей системи внутрішнього контролю, як відомо, забезпечується реалізацією завдань, які, на погляд В.В.Бурцева, полягають в досягненні наступних показників ефективності управління організацією:

- відповідність діяльності організації прийнятому курсу дій (цільовим орієнтирам, які переважно закріплені в положенні про бюджетну установу);
- фінансово-економічна та правова стійкість організації;
- збереження ресурсів і потенціалів організації;
- належний рівень повноти і точності первинних документів та якості первинної інформації, необхідної для успішного керівництва і прийняття ефективних управлінських рішень;
- безпомилковість реєстрації і обробки фінансово-господарських операцій організації;
- своєчасність, повнота і арифметична точність обліку, правильність рознесення по рахунках, формальний дозвіл на здійснення, часова визначеність періоду здійснення, представлення і розкриття даних у звітності;
- раціональне і економне використання всіх видів ресурсів;
- дотримання працівниками організації встановлених адміністративних вимог, правил і процедур - положень про підрозділи, посадових інструкцій, правил поведінки, планів документації і документообороту, планів організації праці, наказу про облікову політику, інших наказів і розпоряджень;
- дотримання вимог законів і підзаконних актів, виданих органами влади і її суб'єктами, а також уповноваженими органами місцевого самоврядування [3].

Беззаперечним світовим лідером щодо уваги до систем внутрішнього контролю підприємств є США. Прийняття Закону Сарбейнса-Окслі спричинило появу подібних нормативних актів в інших країнах. Проте нерозуміння вимог цього закону є однією з причин того, що дуже обмежена кількість українських компаній здійснюють початкове розміщення акцій на американських біржах. Українські компанії використовують для цього інші біржі, зокрема Лондонську фондову біржу, таким чином обмежуючи собі доступ до потенційних інвестицій.

Однією з причин нерозуміння українськими компаніями положень Закону Сарбейнса-Окслі є практично повна відсутність публікацій українською мовою, де б висвітлювались питання щодо його застосування. Українські науковці лише іноді мимохідь згадують про цей закон. Зокрема, голова Федерації бухгалтерів і аудиторів України Сергій Голов зазначає, що Закон Сарбейнса-Окслі ввів у США персональну відповідальність генерального й фінансового директорів за недостовірність фінансової звітності [1].

Натомість практики й науковці США всебічно розглядають проблеми його застосування як у практичному, так і науковому аспектах.

Найбільший інтерес становлять спеціалізовані книги: наприклад, посібник американських авторів Дж. Тібодо і Д. Фраєр [7], але, нажаль, ці публікації є важкодоступними в Україні.

Закон Сарбейнса-Окслі регламентує діяльність незалежних аудиторів, покликаних підтверджувати інформацію, яку фірми показують у фінансовій звітності. У цій галузі нормативи закону спрямовані на підвищення рівня незалежності аудиторів для забезпечення об'єктивності й вірогідності аудиторських висновків. Закон також безпосередньо стосується консультативних послуг аудиторських фірм, зокрема з питань налагодження системи внутрішнього контролю підприємств.

Крім того, у світі існує значний набір підзаконних актів і стандартів, прийнятих у розвиток існуючих законів з питань внутрішнього контролю. Наприклад, міжнародні стандарти аудиту вимагають від зовнішніх аудиторів розуміння бізнес-процесів компанії-клієнта, у т. ч. того, як ці процеси ініціюються, реєструються, обробляються і контролюються. Оскільки бізнес-процеси переважної більшості компаній залежать від інформаційних технологій, то програмні й технічні компоненти інформаційних систем займають найважливіше місце при здійсненні внутрішнього контролю у процесі формування фінансової звітності. Однак, окрім згаданих стандартів, інші нормативні документи українським фахівцям практично недоступні.

На сьогоднішній день, із застосування інформаційних технологій при запровадженні на підприємствах нормативів внутрішнього контролю немає. Є лише певна рекламна інформація деяких фірм — розробників програмного забезпечення, які стверджують, що їхні програмні продукти містять відповідні можливості. Це, наприклад, місцева філія фірми SAP AG (www.sap.com) та російська фірма Терра-Лінк [2].

Важливою історичною подією щодо внутрішнього контролю стало створення у США в 1985 році Комітету спонсорських організацій Комісії Тредуея (COSO). Метою його створення була підтримка Національної комісії з питань шахрайств при складанні фінансової звітності — незалежної приватної організації, яка вивчала фактори, що спричиняли шахрайства при підготовці фінансової звітності, та готувала рекомендації для публічних компаній, їхніх незалежних аудиторів, а також для навчальних закладів. До складу Комісії входять аудитори, представники бізнесу, інвестиційних компаній та Нью-Йоркської фондової біржі. Важливим результатом роботи комітету COSO стало напрацювання у 1992 році "Інтегрованої (концептуальної) основи внутрішнього контролю", яка в редакції 1994 року й досі використовується як база для оцінки корпоративних систем внутрішнього контролю у США згідно із Законом Сарбейнса-Окслі (параграф 404). У 2004 році комітет COSO випустив більш ґрунтовний документ - "Управління ризиками організації. Інтегрований підхід". Документ 1992 року є складовою частиною документа 2004 року, але одночасно може використовуватися як самостійний документ.

Документ COSO надає визначення внутрішнього контролю, опис його компонентів, наводить критерії оцінки контрольної системи фірми та методики для складання звітів по системах внутрішнього контролю, а також матеріали, котрі керівники та аудитори можуть використовувати для оцінки таких систем. Головні цілі документа — ввести загальне визначення внутрішнього контролю, яке влаштовувало б різні задіяні сторони, та запропонувати стандарт, за яким організації можуть оцінити й визначити шляхи вдосконалення систем контролю. У документі наголошується, що система внутрішнього контролю — це інструмент, а не заміник управління, і що засоби контролю повинні бути вбудовані в операційну діяльність (а не побудовані на її базі). COSO визначає внутрішній контроль як процес, здійснюваний радою директорів

компанії, менеджментом, іншим персоналом, для забезпечення розумної гарантії досягнення таких цілей:

- ефективність та економічна доцільність операцій;
- надійність фінансового звітування;
- узгодженість із відповідними законами та нормативами [2].

Досягати цього, на нашу думку, можна завдяки таким компонентам внутрішнього контролю: 1) середовище контролю; 2) оцінка ризику;

3) контрольні заходи; 4) інформація та комунікація; 5) моніторинг.

Контрольні заходи містять норми і процедури, які забезпечують виконання працівниками директив керівництва, та охоплюють перегляд системи контролю, розподіл обов'язків і засоби контролю інформаційної системи. Засоби контролю інформаційних систем поділяються на загальні й прикладні. Загальні охоплюють права доступу, програмне забезпечення й розвиток системи, прикладні запобігають помилкам під час упровадження системи або знаходять і коригують існуючі в системі помилки.

COSO розглядає як інформацію, так і комунікації. Щодо інформації переглядає потреби фіксувати відповідну внутрішню й зовнішню інформацію, потенціал стратегічних та інтегрованих систем, а також вимоги до якості даних. Опис комунікацій фокусується на передачі інформації з питань внутрішнього контролю, а також зборі конкурентної, економічної та законодавчої інформації [2].

Моніторинг системи контролю керівники здійснюють шляхом перегляду результатів контрольних заходів і шляхом проведення спеціальних оцінок. Стандартні контрольні заходи включають, наприклад, порівняння наявних активів з обліковими даними, навчальні семінари й перевірки внутрішніх і зовнішніх аудиторів. Спеціальні оцінки можуть бути різними за обсягом та періодичністю. COSO наводить обмеження системи внутрішнього контролю, а також роль і обов'язки сторін, що впливають на систему. Обмеження включають помилкову людську думку, неправильне тлумачення інструкцій, помилки, зловживання менеджерів, таємну змову, співвідношення витрат і результатів. COSO визначає недоліки як "умови системи внутрішнього контролю, які заслуговують на увагу". Звіт про недоліки повинен бути наданий працівнику, відповідальному за розглянуту ділянку, та вищому керівництву.

Крім того, Закон Сарбейнса-Окслі дозволяє використовувати як концептуальну основу окрім документа COSO також британський нормативний документ - "Керівництво Торнбулла" від 1999 року. У передмові до видання 2005 року його укладачі зазначають, що британська практика підтвердила справедливість підходу до регулювання, за якого немає потреби детально розписувати методики і процедури внутрішнього корпоративного контролю. "Керівництво Торнбулла" містить подібний до COSO, проте не ідентичний перелік цілей і компонентів внутрішнього контролю [4].

До основних завдань Національного контрольно-ревізійного управління Великобританії при перевірках ефективності використання державних фінансових ресурсів входить перевірка того, чи має підприємство надійну систему внутрішнього контролю, яка забезпечує економію, продуктивність і ефективність та своєчасне надання керівництву підприємства необхідної управлінської інформації.

Аналогічно відомство Генерального ревізора Канади відносить ревізію системи внутрішнього контролю державних установ і корпорацій до однієї із найважливіших складових своєї діяльності, дотримуючись думки, що якщо система внутрішнього контролю працює успішно, то не має потреби в оцінці окремих операцій і угод. За Лімською декларацією, система внутрішнього контролю включає всі процедури і методи, які не дозволяють виконати операцію з порушенням затверджених стандартів, забезпечує збереження майна, точність і надійність даних бухгалтерського обліку та своєчасне надання керівнику достовірної інформації для прийняття рішень.

Таблиця 1 - Порівняння світових стандартів із контролю

Критерій оцінки	COSO (1984)	Turnbull Guidance (2005)
Основна цільова група	Керівники підприємства	Керівники підприємства
Внутрішній контроль представляється як	Процес	Процес
Організаційні цілі внутрішнього контролю	1. Ефективність та економічна доцільність операцій. 2. Надійність фінансового звітування. 3. Узгодженість із відповідними законами та нормативами	1. Ефективність та економічна доцільність операцій. 2. Надійність зовнішнього та внутрішнього звітування. 3. Узгодженість із відповідними законами й нормативами
Компоненти або зони	1. Середовище контролю. 2. Оцінка ризику. 3. Контрольні заходи. 4. Інформація та комунікація. 5. Моніторинг	Середовище контролю згадується, але до компонентів не належить. Компоненти: 1) контрольні заходи; 2) процеси інформації та комунікації; 3) процес моніторингу підтримки ефективності системи внутрішнього контролю
Оцінка ефективності внутрішнього контролю	На момент часу	На момент часу
Відповідальність за систему внутрішнього контролю	Керівники підприємства	Керівники підприємства

Для українських аудиторів з 2004 року обов'язковими для виконання є Міжнародні стандарти аудиту. З 2006 року обов'язковим для виконання є ISA 315 "Визначення та оцінка ризиків суттєвого відхилення шляхом розуміння господарюючого суб'єкта та його середовища". Аудиторська палата України регулярно видає чинний в Україні переклад Міжнародних стандартів аудиту, який, утім, на один-два роки відстає від оригінального їх тексту.

Ще з початку 1980-х років Міжнародні стандарти аудиту та додані до них положення про аудиторську практику містили досить детальні вказівки та інструкції щодо оцінки середовища інформаційних систем. Так, такі положення й стандарти, як 310 "Знання бізнесу", 400 "Оцінка ризику і внутрішній контроль", 401 "Аудит у середовищі комп'ютерних інформаційних систем" і Положення про Міжнародну аудиторську практику 1008 "Оцінювання ризиків та внутрішній контроль - характеристики та особливості в КІС" втратили чинність у грудні 2004 року, і тоді набрали чинності стандарти 315 "Визначення та оцінка ризиків суттєвого відхилення шляхом розуміння господарюючого суб'єкта та його середовища" та 330 "Аудиторські процедури стосовно оцінених ризиків".

Головною причиною таких змін, на нашу думку, було те що тепер фактично весь аудит розглядається як комп'ютерний, тобто в умовах застосування бізнесових та обліково-фінансових комп'ютерних інформаційних систем і з використанням комп'ютерних методів і засобів аудиту. Саме тому загальні коментарі та вказівки з цих питань сьогодні містить майже кожний стандарт аудиту. Іншим фактором, який

спричинив вилучення детальних вказівок, як зазначає Рада з аудиту Міжнародної федерації бухгалтерів, став стрімкий розвиток інформаційних технологій, просто застаріли[6].

Ще однією з причин такого вилучення було те, що останніми роками у світі остаточно оформилася професія аудитора інформаційних систем, з'явилися відповідні професійні організації такі, як Асоціація з аудиту та контролю інформаційних систем.

У 1996 році Асоціація з аудиту та контролю інформаційних систем (ISACA) вперше пустила документ "Контрольні цілі для інформаційних технологій" (COBIT), завданням яких визначено дослідження, розвиток і поширення сучасних, міжнародних, загальноприйнятих контрольних цілей для інформаційних технологій. COBIT полегшує розуміння інформаційних систем для менеджерів, аудиторів та інших користувачів і пропонує необхідний рівень безпеки й контролю для захисту активів компаній, надає модель для управління інформаційними технологіями. Документ пропонує 34-рівневий процес, який покриває 318 контрольних цілей за чотирма напрямками: планування й організація, придбання і впровадження, постачання й підтримка та моніторинг.

"Контрольні цілі для інформаційних технологій" є корисними і для керівників підприємства, які використовують їх як основу для прийняття рішень щодо інвестицій в інформаційні технології підприємства, і для користувачів інформації та аудиторів. COBIT визначає стратегію розвитку інформаційних систем підприємств, рекомендує необхідне для придбання програмне й технічне забезпечення, що надасть можливість інформаційній системі безперебійно функціонувати в умовах ведення бізнесу. Користувачі інформаційних систем підприємства завдяки COBIT отримують упевненість щодо надійності інформації, а аудитори - можливість легше ідентифікувати контрольні заходи та процедури, здійснювані підприємством, або підтвердити виявлені недоліки в системі корпоративного контролю підприємства [5].

Визначаючи поняття "внутрішній контроль", документи передбачають, що компанія встановила цілі для своїх операцій. COBIT визначає, що ці цілі підтримуються бізнес-процесами, які, у свою чергу, підтримуються інформацією, наданою з допомогою використання інформаційної технології. Бізнес-вимоги для цієї інформації задовольняються через адекватні контрольні заходи.

Головне призначення COBIT - створення системи яка поєднує безпеку й контроль в інформаційних технологіях. Документ установлює чіткий зв'язок між засобами контролю інформаційних систем і бізнес-цілями. Додатково передбачаються загальноприйняті цілі контролю для кожного процесу інформаційної технології, що дає можливість надавати практичні рекомендації контролю для всіх зацікавлених сторін. Документ також надає засоби для взаємодії між керівниками підприємств, користувачами фінансової інформації та аудиторами щодо засобів контролю інформаційних систем.

Отже, для українського бізнес-середовища ситуація складається таким чином: зовнішні аудитори, які перевіряють показники фінансової звітності, мають загальні вказівки щодо оцінки ризиків стосовно систем контролю, будь-які детальні чинні нормативні акти, які слугували б методичною основою для побудови й оцінки систем внутрішнього контролю, практично відсутні. На нашу думку, на ринку інформаційних технологій, поліпшення загальної економічної ситуації та зростання конкуренції безперечно приведуть до адаптації світових нормативних актів у сфері фінансового контролю в Україні. Це можливо шляхом:

- створення національних нормативів контролю на основі міжнародних;
- адаптації існуючих у світі нормативів.

Обидва шляхи можуть виявитися ефективними. Однак, міжнародні стандарти аудиту вже містять основні положення з питань внутрішнього контролю. Адаптувати ж

детальне та чимале за обсягом керівництво з методик внутрішнього контролю, орієнтоване на документообіг та законодавство США, недоречно. Можливо, ефективніше буде закріпити загальні вимоги до систем внутрішнього контролю на законодавчому рівні.

З інформаційними технологіями ситуація інша. Технологічний процес обробки обліково-фінансової інформації на підприємстві мусить бути інтегрованим незалежно від того, в яких країнах працює компанія. COBIT, являючи собою системний документ, передбачає визначення засобів контролю і цілей контролю для специфічних процесів інформаційної технології та використовується насамперед ІТ-фахівцями на підприємстві та зовнішніми консультантами з автоматизованих систем. На нашу думку, найефективнішим буде повна адаптація цього нормативного документа в Україні.

Список літератури

1. Голов С. Управлінський облік як фактор підвищення якості корпоративного управління/С.Голов // Податкове планування.-2005.-№5.-С.41-50.
2. Івахненко С.В. Нормативне забезпечення автоматизації корпоративного фінансового контролю: світовий досвід/С.В.Івахненко//Фінанси України.-2008.-№10.-С.95-104
3. <http://www.nasledie.ru>
4. http://www.circulo-icau.cl/uploads/documentos/descarga_0/internal010
5. <http://www.isaca.org/cobit/>
6. Mancina J. Proposal to Withdraw IT-Related IAPs//IAASB MainAgenda.-December 2004.-P.2004-2039.-<http://www.ifac.org/IAASB/Meeting-FileDL.pltp?FID=0915>.
7. Thibodeau J., Freier D. Auditing After Sarbanes-Oxley.-McGraw-Hill., 2006.-288p.

С. Власюк

Нормативное обеспечение автоматизации внутреннего финансового контроля: мировой опыт

Рассмотрены нормативные акты в области финансового контроля. Проанализирован мировой опыт регулирования процессов внутреннего финансового контроля на предприятиях, в том числе в условиях применения информационных технологий. Предложены пути нормативного регулирования и адаптации нормативных актов в Украине.

S. Vlasjuk

Normative support automation of internal financial control: international experience

Consider regulations regarding financial control. Analyze world experience to regulate the process of internal financial control on enterprises, including the conditions for the application of information technology. Ways regulatory and adapt regulations in Ukraine.

Одержано 30.11.09